

Om grymheten att gå

Marguerite Duras *En fördämning mot Stilla havet*

Favorit ur världslitteraturen? Nej, så kan man nog inte beskriva mitt förhållande till Marguerite Duras roman *En fördämning mot Stilla havet* (*Un barrage contre le Pacifique*, 1950). Men det är den som ganska fräckt och påfluget anmäler sig frivillig i mitt medvetande när jag ska börja fundera på vilken bok ur litteraturhistorien jag skulle ha lust att skriva om. Det är som om saken redan var avgjord innan jag kommit mig för att välja, som om det inte var någon idé att överväga andra alternativ. Ändå kommer jag inte ens riktigt ihåg vad hela romanen gick ut på, minns mest bara tröstlösheten och något slags sugande suggestion i denna hopplöshet eller i berättandet om den. Jag minns en modersgestalt, djupt problematisk. En uppväxt, känslan av att inte komma loss, att fastna, en tillvarons otroliga seghet. Franska Indokina, risfält, en bungalow. Duras text, något i den som jag inte förstod men fångades av. Upplevelsen att hon är inne på något väsentligt men att detta något glider undan, att jag inte får grepp om vare sig det svar jag hoppas på eller min egen undflyende fråga.

Jag minns inte när jag läste *En fördämning mot Stilla havet*, men jag måste ha varit ung, kanske som Suzanne, dottern i berättelsen, omkring sju-tio? Jag läste nog ohämmat identifikatoriskt och känslomässigt, som om det handlade om människor lika mycket som om litterära karaktärer, fast det egentligen inte lät sig göras eftersom Suzanne var så olik mig. Hennes storebror Joseph var ännu mer olik min storebror. Modern var inte som min mamma. Den ständigt översvämmade slätten vid Stilla havets kust var inte som Österbottens åkrar. Bungalowens ruttande halmtak med maskar som föll ner och familjens måltider med samma ris och fisksmakande vild-

and varje dag var inte som vårt solida egnahemshus och vår potatis. Deras grammofonspelare som mest nötte nålen på Josephs favoritlåt "Ramona" och deras enda bok som handlade om Hollywoods filmer var inte jämförbart med vår bokhylla full av lexikon och skönlitteratur, även om populärkulturen trängde in också i vårt hem via LP-skivor och teve. Men ändå. Någonstans bortom alla uppenbara skillnader mellan min finlandssvenska uppväxt och Suzannes koloniala franska i Sydostasien några decennier tidigare på 1930-talet fanns ett mörkt underskikt som jag kunde relatera till. En enveten och dramatisk följdriktighet, liv som stod på spel, ett ödesdrama, något som de unga syskonen måste ta sig ur. Jag ser det nu när jag läser romanen på nytt över trettio år senare. Att det för mig handlade om att ta sig ut för att inte gå under.

I romanens titel ligger moderns hela galenskap fångad, konkret och symboliskt på samma gång. Av Överstyrelsen för jordregistret i kolonin har modern köpt en jordlott som är obrukbar. Varje år förstör havet risskörden och varje år sår hon på nytt fast det inte tjänar något till, för det är ett villkor som myndigheterna ställer, att jorden måste odlas. Mammans hittar därför på att bygga en fördämning och lyckas mobilisera material, arbetskraft och ett vagt formellt tillstånd för bygget. Fördämningen byggs – och rasar vid den första översvämningen. Pendlande mellan förtvivlan och hopp planerar hon en ny och starkare fördämning. Problemet är att projektet är dömt att misslyckas därför att både naturkrafterna och myndigheterna (hon gör ingen åtskillnad mellan dem) är starkare än hon, men framför allt för att hon själv vet att det är hopplöst och ändå fortsätter. Det kunde vara heroiskt och det låter kanske så, lite

som Sisyfos, vad annat kan man göra än att framhärda i sin meningslösa verksamhet här i livet? Men det är något förvrängt och förvridet, något demoraliserande med alltihop.

Det handlar inte bara om fördämningen eller risodlingen. Det handlar inte bara om korrupta tjänstemän, ekonomisk misär, ett depraverat kolonialstyre överlag eller helt enkelt om omöjliga omständigheter. Allt detta kan anföras som skäl till misslyckanden och lidande, vilket modern också gör. Hon har berövats sina bästa år, hennes liv har gått till spillo! Alltför tidigt blev hon änka och fick försörja sin familj som lågavlönad pianolärare, fransklärare och pianist på en biograf med det ironiska namnet Eden. Knega fick hon, avstå (även från romanser, oklart varför) och spara och vänta... för att en dag kunna köpa denna jordlott. Därför har hon liksom rätt att få sina förhoppningar infriade. Det är som om existentiella villkor och materiella anspråk flöt ihop i en enda smet och därför sitter hon sent om nätterna outtröttligt med sina räkenskaper och ständigt nya brev till myndigheterna, helt fixerad vid denna idé om vad hon har rätt att utkräva – både i sak och som kompensation för ett förfelat liv och alla sina misräkningar. Det är också hennes diffusa misräkningar som berättigar hennes klagan, raseriutbrott, själviskhet, galenskap, våldsamhet och dödslängtan. På sätt och vis är hon ett monster men ändå kan man förstå henne och känna medömkan, och det gör hennes barn också, och det är i sådana känslomässiga bindningar till henne och hennes trauman som de sitter fast. Hennes förödda liv är ju samtidigt deras barndom och uppväxt, en del av dem själva. Hur frigör man sig från det?

Brodern revolterar omedvetet genom att jaga tvångsmässigt, långt utöver det som behövs för föda och försäljning, bara för själva dödandets skull och lämnar sedan hjortkroppar ruttnande på marken. Också i sitt beteende och språk lever han ut sin aggression, är ohyfsad och hotfull och gör de flesta obekväma i hans sällskap. Ända tills han upptäcker sin egen grymhet – denna förlösande insikt som be-tecknande nog sker i en omvälvande erotisk relation som öppnar inre fördämningar hos honom. Då kan han se vad som finns på botten i hans själ: att han är grym. Grym nog att lämna sin mor. När han kan acceptera den ”grymheten” hos sig själv kan han bryta

upp från den tröstlösa tillvaron med henne, även om banden inte är upplösta i och med det, eller ens när hon dör. Men han kommer ändå till en vändpunkt där något kan börja ske, där vägen ut till något annat öppnar sig.

För Suzanne sker det först när modern dör i slutet av berättelsen. Alla tycks utgå från att dotterns räddning är en man, inte minst hennes mor, som gärna skulle ge bort henne till första bästa friare med pengar, och plötsligt en dag dyker en sådan upp. Det är herr Jo, som varken har utseendet eller dugligheten för sig men desto finare råsidenkostymer och limousine och en rik markspekulant till far. Suzanne är föga intresserad men finner sig i uppvaktningen för att det ger dem fördelar: dyra presenter som hon visserligen är tämligen likgiltig för utom när det gäller brodern, som hon unnar vadsomhelst. I utbyte mot att herr Jo får betrakta hennes nakna kropp medan hon tvättar sig får hon en ny grammofon till Joseph och småningom en diamanttring värd 20000 franc. Ringen lägger modern beslag på och blir besatt av på ett sätt som kan få en att associera till Gollum i Tolkiens sagotrilogi. Ringen sammanfattar alla möjligheter som nu kan förverkligas: om hon säljer den kan bungalowens tak lagas, Josephs dåliga tänder fixas, en ny fördämning byggas, tillvaron på slätten lämnas... Ändå är moderns planer svepande och obeslutsamheten stor, och när hon sedan får de efterlängtrade pengarna använder hon dem till att betala bort räntor för att få ett bättre förhandlingsläge hos jordregistrets tjänstemän – som inte kunde bry sig mindre. Med andra ord gör hon något helt meningslöst, hon kunde lika gärna ha kastat pengarna i sjön, och hon vet det. Hon vet det men gör det ändå. Hon behöver sin hopplöshet mer än någonting annat. Hon behöver fortsätta sin utsiktslösa kamp mot myndigheterna och tänka att mer pengar skulle lösa alla problem. Med en irrationell och kuslig konsekvens går hon mot sin undergång och drar sina närmaste med sig.

Det handlar om idéer. Inte för intet börjar romanen med ett raljerande resonemang om idéer, och det konstateras att vilken som helst idé är bra eftersom den får en att göra någonting. Lamslagenhet och uppgivenhet är verkligen ett problem för romanens karaktärer. Men det ironiska är att alla idéer och handlingar tycks bygga på något slags cirkel-

Isabelle Huppert som modern, madame Dufresne, i Rithy Panhs filmatisering 2008 av Duras roman.

resonemang som återför vederbörande till ruta ett, särskilt modern. Det skrämmande i berättelsen är att man själv kan börja tycka att deras omständigheter faktiskt är omöjliga, att inga goda alternativ finns i detta koloniala system som demoraliserar alla och där endast den som har pengar kan lämna sammanhanget och dess tvivelaktiga spelregler. När herr Jo berättigt utbrister att Suzanne, Joseph och modern är helt omoraliska har Suzanne inga invändningar utan tycker att ja, sådana är vi. Men jag ser ändå ett slags primitivt, kroppsligt grundat etos i både Josephs och Suzannes upplevelse av att de *måste* bort från detta. För Suzannes del finns den nödvändigheten som en avgörande tillgång vid berättelsens slut och man vet inte vad hon ska göra av den och hur det ska lyckas. Att hon själv inte verkar ha några klara föreställningar om vart hon är på väg eller vad hon kan förvänta sig framstår mot bakgrund av moderns fixa idéer som en seger. Ur det kan något nytt börja från helt andra premisser.

Det är ju inte som att romanen inger särskilt mycket hopp eller bäddar för ett lyckligt slut, och det är inte heller så berättelsen stannat kvar i mitt minne utan snarare tvärtom. Man kunde argumentera för att mycket tyder på att livet för både Joseph och Suzanne, om man föreställer sig hur deras framtid skulle kunna se ut, kommer att bli just så solkigt, in-

skränkt och förtvivlat som romanvärldens utgångspunkter har bestämt att ett människoliv måste vara. Att den destruktiva logik som präglade moderns liv också kommer att bestämma deras öde. Att alla utvägar bara är tillfälliga och skenbara. Att individen är maktlös inför naturkrafter, styrelseskick och ekonomiska system, sina levnadsomständigheter, uppväxtförhållanden, närmaste relationer och sitt eget okända inre. Men *En fördämning mot Stilla havet* är en roman och jag är en läsare. Dess berättelse blandas med mina erfarenheter och tankar, och jag måste dra mina egna slutsatser. För mig har Duras roman varit en skakande upplevelse som fortplantat sig genom decennier, för att den skildrat något som kommunicerat med ett mytiskt plan i mitt eget liv. När jag ser tillbaka på mitt sjuttonåriga jag eller vad jag kan ha varit känns det som att jag lyckades resa iväg från en mörk kontinent och undgå något som har med felaktiga idéer att göra men som såg ut som känslor, orättvisa villkor och djup maktlöshet.

ANNA MÖLLER-SIBELIUS

Marianne Lindströms svenska översättning *En fördämning mot Stilla havet* har getts ut 1985, 2012 och 2019. Finns även som ljudbok och e-bok.